

Факултет педагошких наука
Универзитета у Крагујевцу, Јагодина

Sunčica Macura

Inkluzija u obrazovanju ŠKOLA ZA SVU DECU

Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina

Sunčica Macura

Inkluzija u obrazovanju
ŠKOLA ZA SVU DECU

PRIRUČNIK
za studente pedagoških fakulteta

Jagodina
2022

Izdavač
Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu
Milana Mijalkovića 14, Jagodina

Za izdavača
Prof. dr Violeta Jovanović

Urednik
Prof. dr Jelena Starčević

Recenzenti
Prof. dr Mojca Peček
Prof. dr Danijela Petrović

Dizajn korica
Prof. Slobodan Štetić

Ilustracija na korici
Sunčica Macura
Dolazak, ulje na platnu

Tehnički urednik
Vladan Dimitrijević

Lektura i korektura
Aleksandra Antić
Msr Marija Đorđević

Štampa
Birograf Comp d. o. o.
Zemun

Tiraž
300

ISBN 978-86-7604-214-2

ZAHVALNOST

U pisanju ovog priručnika zadužile su me osobe koje su ga čitale u različitim fazama njegovog nastajanja i pružale mi povratne informacije od velike pomoći. Želim da se zahvalim recenzentkinjama Mojci Peček i Danijeli Petrović, Sanji Tatić-Janevski, Zlati Vuksanović-Macura, Nataši Jović i Bojani Dimitrijević na kolegijalnoj podršci, analitičkim komentarima, sugestijama i primerima iz prakse koji su značajno doprineli unapređivanju kvaliteta rukopisa. Posebnu zahvalnost dugujem Mileni Jerotijević za kritičko čitanje, savete, ideje, informacije i diskusije koje su za mene bile beskrajno dragocene i podsticale me da iz novih uglova posmatram stare teme. Verujem da je zahvaljujući svemu tome ovaj priručnik postao precizniji, jasniji, potpuniji i kvalitetniji.

SADRŽAJ

UVOD	9
PRVO POGLAVLJE: INKLUZIJA U OBRAZOVANJU	13
O čemu se govori u prvom poglavlju?	13
1. Inkluzivno obrazovanje – zajedničko školovanje sve dece	15
1.1. Suština inkluzivnog obrazovanja: poštovanje različitosti	16
1.2. Poreklo i razvoj ideje o inkluzivnom obrazovanju	17
<i>Pokret za ljudska prava</i>	<i>18</i>
<i>Saopštenje iz Salamanke</i>	<i>20</i>
1.3. Koncept inkluzivnog obrazovanja	21
<i>Inkluzija podrazumeva dodatnu podršku bilo kom detetu</i>	<i>22</i>
<i>Zašto je važno pravilno razumevanje inkluzije?</i>	<i>23</i>
1.4. Terminologija inkluzivnog obrazovanja	24
2. Osnovne dobiti od inkluzije i principi na kojima počiva	26
2.1. Uključenost sve dece u redovno obrazovanje	27
2.2. Učešće sve dece u zajedničkim aktivnostima	28
2.3. Dobra obrazovna postignuća sve dece	32
2.4. Prilagođavanje škola i vrtića svoj deci	35
2.5. Prevazilaženje prepreka za zajedničko školovanje, učenje i socijalnu participaciju sve dece	38
<i>Pogrešna uverenja</i>	<i>39</i>
<i>Predrasude</i>	<i>40</i>
<i>Manjak znanja iz razvojne i pedagoške psihologije</i>	<i>41</i>
Ključni pojmovi o kojima govorimo u prvom poglavlju	45
Pitanja za proveru znanja i razumevanja sadržaja prvog poglavlja	45
Preporučujemo vam da pročitate	46
A evo i zbog čega	46
DRUGO POGLAVLJE: DISKRIMINACIJA U OBRAZOVANJU	49
O čemu se govori u drugom poglavlju?	49
ISKLUČENOST naspram UKLJUČENOSTI	51

1. Određenje diskriminacije	54
1.1. Diskriminacija u obrazovanju	56
2. Očigledna diskriminacija	57
2.1. Odbijanje upisa dece u škole i vrtiće	57
<i>Odbijanje upisa dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom</i>	58
<i>Odbijanje upisa romske dece</i>	59
2.2. Isključivanje dece iz nastavnog procesa	60
2.3. Nedostatak truda i angažovanosti pedagoških radnika	61
<i>Manje angažovanje učitelja oko romske dece u poređenju sa neromskom</i>	63
2.4. Nasilno ponašanje pedagoških radnika prema deci	64
3. Prikrivena diskriminacija	66
3.1. Nezaštićenost dece od vršnjačkog nasilja	66
3.2. Uskraćivanje dodatne podrške i prilagođavanja	69
3.3. Zanemarivanje dece – „prevedena” deca i „ponavljači”	71
4. Segregacija	72
4.1. Zašto se deca sa smetnjama u razvoju izdvajaju iz redovnog obrazovanja?	73
<i>Segregirano obrazovanje u Republici Srbiji</i>	74
4.2. Zašto se romska deca izdvajaju iz redovnog obrazovanja?	75
4.3. Posledice segregacije	78
<i>Stigmatizacija</i>	78
<i>Izolovanost</i>	80
<i>Upitan kvalitet obrazovanja</i>	81
4.4. Uloga segregiranih škola u inkluzivnom obrazovnom sistemu	82
Ključni pojmovi o kojima govorimo u drugom poglavlju	83
Pitanja za proveru znanja i razumevanja sadržaja drugog poglavlja	84
Preporučujemo vam da pročitate	85
A evo i zbog čega	86

PRILOZI

Prvi prilog: Neke od mera obrazovne politike koje podržavaju inkluzivno obrazovanje u Republici Srbiji	87
1. Pripremni predškolski program	88
2. Procedura upisa u prvi razred osnovne škole	89
3. Individualni obrazovni plan	90
4. Tim za pružanje dodatne podrške detetu	91
5. Tim za inkluzivno obrazovanje	91

6. Interresorna komisija	92
7. Pedagoški asistent i lični pratilac deteta	92
8. Podrška siromašnoj deci	94
9. Smanjenje broja učenika u odeljenju	94
10. Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju	95
Drugi prilog: Pružanje dodatne podrške u obrazovanju u Republici Srbiji	97
1. Planiranje i sprovođenje dodatne podrške u obrazovanju	98
2. Prikupljanje podataka	100
3. Izrada pedagoškog profila	102
4. Mere prilagođavanja	105
4.1. Prilagođavanje metoda, materijala i učila	105
4.2. Prilagođavanje prostora i uslova za učenje	108
4.3. Prilagođavanje sadržaja učenja i standarda postignuća	109
5. Izrada individualnog obrazovnog plana	111
5.1. Sadržaj i ciljevi IOP-a	112
5.2. Vrste IOP-a	113
Preporučujemo vam da pročitate	114
A evo i zbog čega	115
Treći prilog: Primena grupnog oblika rada u cilju unapređivanja učenja i razvijanja socijalnih odnosa među decom u odeljenju	117
1. Šta podrazumevamo pod grupnim radom?	118
2. Uticaj grupnog rada na učenje i socijalne odnose među decom	119
3. Koja pravila ponašanja i socijalne veštine su neophodne za grupni rad?	120
4. Sticanje pravila ponašanja potrebnih za grupni rad kroz igrovno iskustvo	120
5. Igre za podsticanje saradnje među decom	121
6. Problem u grupnom radu: nizak status člana male grupe	122
7. Kako unaprediti nizak status člana male grupe	124
Četvrti prilog: Priča o Ivanu, Maji, Džavidu i Dunji – primer prilagođavanja individualnim razlikama u školi	127
Literatura	143
Indeks pojmova	149
Beleška o autorki	153

UVOD

Istinski saosećati sa nekim znači ne povređivati njegovo samopoštovanje. Tako barem ja mislim.
Iz knjige *Zašto skačem* koju je napisao Naoki Higašida, dečak sa autizmom

Priručnik *Inkluzija u obrazovanju: ŠKOLA ZA SVU DECU* namenjen je budućim učiteljima, vaspitačima u predškolskim ustanovama i vaspitačima u domovima koji prate nastavu iz obaveznog predmeta *Inkluzija u obrazovanju* na osnovnim studijama Fakulteta pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu. Namenjen je i predmetnim nastavnicima i učiteljima čije prethodno početno profesionalno obrazovanje nije obuhvatalo pripremu za realizaciju inkluzivne prakse, a upisani su na različite master programe i Program pedagoško-psihološko-metodičkog obrazovanja nastavnika na Fakultetu pedagoških nauka. Verujem da priručnik može biti od koristi i stručnjacima drugih profila, kao i studentima drugih fakulteta, zainteresovanim za koncepciju i praksu inkluzivnog obrazovanja.

Osnovni cilj priručnika je da doprinese formiranju pozitivnih stavova budućih, kao i sadašnjih učitelja, vaspitača i nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju kao pravu sve dece da dobiju kvalitetno obrazovanje u institucijama redovnog obrazovnog sistema. Pozitivni stavovi, prihvatanje i poštovanje različitosti i profesionalne odgovornosti za rad sa svom decom neophodni su preduslovi za uspešnu primenu teorijskih koncepata inkluzivnog obrazovanja u praksi.

Sadržaje sam osmišljavala sa namerom da kod studenata podstaknem početnu motivaciju za rad sa svom decom koja će biti upisana u njihova odeljenja i grupe. Pri tome, pokušala sam da čitaoce preusmerim sa tradicionalne orijentacije inicijalnog obrazovanja učitelja na *prosečne* učenike, na *sve* učenike. Trudila sam se da pokažem da pravi odgovor na individualne razlike među decom počiva na unutrašnjoj potrebi da se pedagoški interveniši i prilagođava tako što će se unapređivati generičke pedagoške kompetencije.

U osnovi priručnika leži uverenje da „bez emaptije i moralne odgovornosti, efektivno inkluzivno obrazovanje jednostavno nije moguće” (Pantić, Closs & Ivošević, 2011, str. 58). Zbog toga se kroz sadržaje provlače pokušaji podsticanja empatičkog uživanja čitaoaca u dečja osećanja zastrašenosti, otuđenosti, usamljenosti, zakočenosti, bezvrednosti..., koja izaziva diskriminatorno ponašanje njihovih učitelja, vaspitača i nastavnika. Nastojala sam da učinim vidljivijim skrivene procese koji se odigravaju u obrazovanju i pojedinu decu isključuju, čineći njihov život nesrećnim. U tom smislu, osnovne teme u priručniku su eksplicitno usmerene na etičku komponentu uloge učitelja, vaspitača i nastavnika, i razumevanje načina na koji se ona reflektuje u njihovim uverenjima i ponašanju prema deci.

Strukturu priručnika čine dva osnovna poglavlja i četiri priloga. U prvom poglavlju, pod nazivom *Inkluzija u obrazovanju*, razmatraju se koncept inkluzivnog obrazovanja, poreklo i razvoj ideje o inkluzivnom obrazovanju, terminologija inkluzivnog obrazovanja, osnovne dobiti od inkluzije (uključenost sve dece u redovno obrazovanje, učešće sve dece u zajedničkim aktivnostima, dobra obrazovna i socijalna postignuća sve dece) i principi na kojima inkluzija počiva (poštovanje razlika prilagođavanjem škola i vrtića deci, prevazilaženje prepreka za zajedničko školovanje, učenje i socijalnu participaciju sve dece).

Drugo poglavlje, *Diskriminacija u obrazovanju*, posvećeno je analizi različitih oblika diskriminacije u obrazovanju. Osvetljava različite oblike očigledne diskriminacije, koji su ilustrovani primerima odbijanja upisa dece u škole i vrtiće, isključivanja dece iz nastavnog procesa, nedostatka truda i angažovanosti pedagoških radnika, nasilnog ponašanja pedagoških radnika prema deci; oblici prikrivene diskriminacije su ilustrovani primerima nezaštićavanja dece od vršnjačkog nasilja, uskraćivanja dodatne podrške deci, zanemarivanja dece sa potrebom za dodatnom podrškom; oblici segregacije u obrazovanju su ilustrovani primerima segregacije dece sa smetnjama u razvoju i romske dece, a njih prati razmatranje segregiranog obrazovanja u Republici Srbiji i analiza posledica segregacije.

Prvi prilog osnovnom tekstu priručnika bavi se pojedinim merama obrazovne politike koje podržavaju inkluzivno obrazovanje u Republici Srbiji. Tema drugog priloga je pružanje dodatne podrške, a čini je objašnjenje osnovnih koraka u planiranju i sprovođenju dodatne podrške u obrazovanju: prikupljanje podataka o detetu, izrada pedagoškog profila, mere prilagođavanja, izrada individualnog obrazovnog plana. Tema trećeg priloga je primena grupnog oblika rada u cilju unapređivanja učenja i razvijanja socijalnih odnosa među decom u odeljenju. Četvrti prilog predstavlja jedan detaljno razrađen primer prilagođavanja individualnim razlikama u školi, napisan u formi kratke priče.

Sastavni deo svakog poglavlja u priručniku čine različiti „pomoćni alati za učenje” – kulturno-potporna sredstva (Plut, 2003). Korišćenje tih „alata” može doprineti da i „obrada materijala” bude lakša, efikasnija i temeljnija, te da mentalna konstrukcija čitaoca o tome šta jeste a šta nije inkluzivno obrazovanje ostane njegovo trajno dobro.

Tako su pre izlaganja poglavlja dati pregled teme i ishodi učenja njegovog sadržaja. Antrfilei unutar osnovnog teksta sadrže različite dodatke koji ilustruju ili naglašavaju ključne ideje teksta. To su citati odgovora dece, roditelja i učiteljica (posebno istaknuti žutom bojom); zaključci relevantnih istraživanja; članovi zakona i konvencija; grafičke slike koje simbolično prikazuju osnovne pojmove i veze među njima; primeri dobre inkluzivne prakse preuzeti iz domaćih publikacija koji opisuju pozitivna iskustva pedagoških radnika u školama i vrtićima širom Srbije; i kontraprimi koji ilustruju zakonom zabranjenu, profesionalno i etički nedopustivu diskriminatornu praksu.

U okviru poglavlja se nalaze i pitanja koja čitaoce pozivaju da razmisle o pojedinim problemskim situacijama i njihovim implikacijama; da zaključuju o uzrocima i posledicama određenih pojava i situacija; da razmatraju teorijska pitanja koja imaju suprotstavljene interpretacije i odgovore; da zastanu pred kompleksnim temama koje traže preispitivanje ličnih stavova i vrednosti, te da se „zagledaju” u lične, implicitne pretpostavke i uverenja. U marginama teksta čitaoci mogu naći objašnjenja ključnih (nepoznatih) pojmova, kao i upućivanje na povezivanje osnovnog teksta i priloga. Konačno, na kraju poglavlja nalaze se pitanja za proveru

znanja i razumevanje sadržaja, spisak ključnih pojmova o kojima se govori u poglavlju, kao i publikacije koje preporučujem za dalje čitanje i produbljivanje znanja iz oblasti inkluzivnog obrazovanja.

Nadam se da će sadržaji koje sam izložila u ovom priručniku doprineti da se ideje i koncepti inkluzije u obrazovanju potpunije razumeju i samim tim u većoj meri prihvate. Takođe se nadam da će poslužiti da se stekne uvid da je *škola za svu decu* moguć i ostvariv cilj. Ukoliko priručnik kod čitaoca bude probudio želju da stvaraju takvu školu, vrtić ili dom učenika, onda će i njegova namena biti ispunjena.

Jun 2022.

Sunčica Macura

Priručnik *Inkluzija u obrazovanju: škola za svu decu* konceptualizuje inkluzivno obrazovanje kao pravo sve dece na kvalitetno obrazovanje u redovnim institucijama obrazovnog sistema, te kritički razmatra različite oblike diskriminacije u obrazovanju i njihove posledice. Praktični doprinos priručnika sastoji se u tome što kod budućih pedagoških radnika, kao i kod zaposlenih u obrazovanju, podstiče formiranje pozitivnih stavova prema zajedničkom školovanju sve dece u redovnim školama i vrtićima. Nameru da kroz sadržaje priručnika razvija osetljivost čitaoca na različitosti i razumevanje različitosti kao normalnosti autorka je u potpunosti sprovela.

Prof. dr Mojca Peček

Priručnik *Inkluzija u obrazovanju: škola za svu decu* je rezultat višegodišnjeg istraživačkog i praktičnog rada Sunčice Macure u promovisanju i unapređivanju inkluzivnog obrazovanja u Srbiji. Od posebnog je značaja za buduće pedagoške radnike (učitelji, vaspitači u predškolskim ustanovama, vaspitači u domovima i predmetni nastavnici) i druge zaposlene u obrazovanju jer inkluzivno obrazovanje pozicionira kao obrazovanje namenjeno svoj deci, koje omogućava da sva deca ostvare svoje pravo na kvalitetno obrazovanje. Time ovaj priručnik dodatno doprinosi formiranju pozitivnog stava pedagoških radnika prema praksi zajedničkog školovanja sve dece u redovnim školama i vrtićima.

Prof. dr Danijela Petrović

